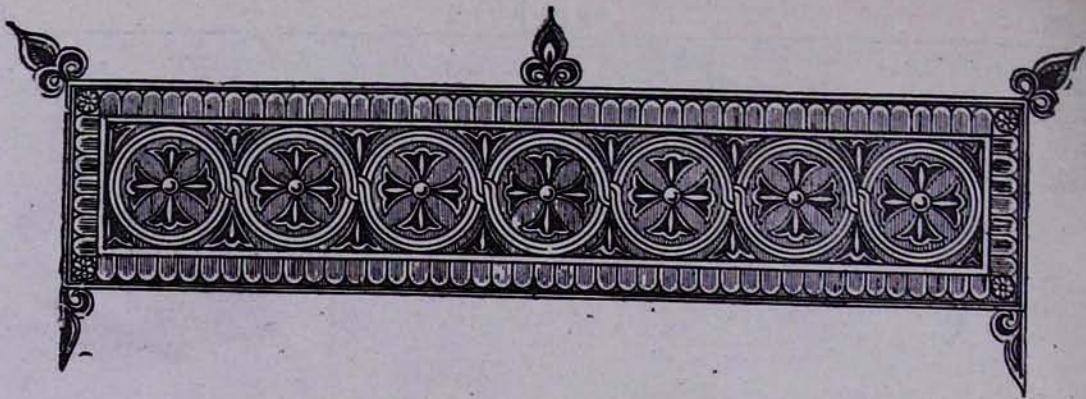

Ռ. ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ

(Արվեստի վաստակավոր գործիչ)

ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ԻՄ ՄՏԱՀՂԱՑՈՒՄԸ

Չի գտնվի հայ, որ առանց հոգու ճիշի չհի-
շի 1915 թվականը:

1915 թվականը աշխարհի մարդիկ ընդու-
նել են միատեսակ, որպես հերթական թվա-
կան:

Այլ է սակայն հայի համար այս տարին,
սև, անհուն խորությամբ:

Այս մեծ, տիեզերական արհամարիքի, ցա-
վի, հուշերի դեմ կանգնած իմ վտիտ մտքով,
ճիգ եմ անում պատկերելու համար ողբեր-
գության ուժը, նրա էությունը վերարտա-
դրելու, նրա կերպարանավորված գաղափարն
արտահայտելու հայի լեզվով, Հայոց աշխար-
հի քարի լեզվով:

Միամիտ են և անչափ դժգույն բոլոր
պատկերները, որ հորինում եմ, ծեփում
երևակայությանս մեջ, ասելու խոսք՝ հիշեց-
նող մեծ եղեռնը:

Քարակույտեր են դեմս երևում, փռված
ամայի, անշունչ, անըմբռնելի, անծայրա-
ծիր, լքված հողերում հայոց:

Հայոց հեռավոր աշխարհ...:

Ամեն մի քարն այնտեղ հայ վարպետի
ստեղծարար, սուրբ ձեռների գուրգուրանքն է
զգացել, նրա շոյանքը, և թողել հետքեր հայի
շինարար մտքի և շունչի:

Իսկ ա՛յժմ: Ամայություն՝ անծայրածիր,
թեև երկինքն էլի՝ կարպույտ է այնտեղ, էլի՝
արևով պայծառացած, բայց հողը չորացած
է, հայի կենսաբեր եռանդից զրկված:

Ու քարերն անթիվ աչքիս առաջ խտանում,
դառնում են մեծ-մեծ սալեր իրար վրա բարձ-
րացած, իրար հենված, իրար բարձրացնող
ու վեր ձգվող: Քարեր են դրանք, լերի քարեր:
Ու հետո, բյուր անգամ բյուր ձեռքեր են
ձգվում, հայի ձեռքեր, ձգվում այդ քարերին
և իրենց մատներով, եղունգներով քերում
նրանց, փորփրում, հղկում միլիոնավոր ձեռ-
ներով, մշակում ու տալիս նրանց հոգի, լե-
զու, որ խոսեն, գոչեն, աղաղակեն աշխարհով
մեկ իրենց չմաշված, չմոռացված և երբեք
չմոռացվող ցավի մասին, իրենց հայրերի,
մայրերի, որդիների, քույրերի ու եղբայրնե-
րի, իրենց նախնիների ողբերգության մա-
սին, իրենց աննկուն հոգու մասին, իրենց
պայքարի մասին, իրենց քաջ սրտերի մասին
և իրենց այսօրվա մասին:

Խաչքարեր, որ դարերի ընթացքում հայը
կանգնեցրել է հիշատակելու և՛ իր նախնի-
ները, և՛ իր հաղթանակները, և՛ իր սխրա-
գործությունները սերնդից սերունդ հաղորդե-
լու համար: Իսկ այսօր, այդ քարերը պատ-
մելու են մեծ եղեռնի մասին, իրենց ոճով,
իրենց լեզվով, քարի՝ լեզվով, ասելու են, թե
ինչպե՛ս են այրել դարավոր մշակույթը, հայի
ստեղծածը: Եվ ահա զարդաքանդակ խաչը,
հույսի այդ գաղափարը, բոցերի մեջ է: Ու
էլի՛ խաչքար, որ բարձրացել է ավելի վեր, ի
տես աշխարհի, հիշատակելով բոլոր նրանց,
ովքեր զոհվել են և չեն գտել իրենց գերեզ-

մանները, չեն արժանացել անգամ մի հասարակ տապանաքարի: Հայի անթիվ զոհերին են նվիրված այն խաչերը, որ քանդակված են այս խաչքարի վրա:

Էլի՜ խաչքար, որ հուշարձանի մի կողմից կանգնեցված է, պատկերելու մեր հայրենիքի այն հողերը, որ հիսուն տարի մնացել են դատարկ, անբնակ, ավազների ալիքներ, որ տանում են, հասցնում մեզ Դեր-Ջորի անապատների ավազներին, արյունով ծածկված:

Բայց կա՛, գոյություն ունի հայ ժողովուրդը, նա պայքարել է եղեռնի սև օրերին, ամենաշնչին հնարավորությամբ անգամ օգտագործելով, դիմել անհավատալի քաջագործ մարտերի, պայքարել քարով ու զենքով թշնամու դեմ և մինչև վերջին շունչը, կաթիլ առ՝ կաթիլ թափելով իր արյունը, դիմադրել հրեշավոր, հարյուրապատիկ գերազանցող թշնամու ուժին և չի ընկճվել: Ահա այդ է ասելու, մտածում եմ, այն թուրն ու վահանը, որի վրա մեր նախնիների ձեռով բոլորել ենք վահանի շրջագծով հերոսական քաղաքների անունները՝ Վան, Մուսա լեռ, Շաբին Գարահիսար, Հաջըն, Մարաշ, Եղեմիս, Զեյթուն Սասուն և Սարդարապատ:

Ու էլի՜ ժողովուրդն անմահ, իր զավակների և հայրերի արյունից ծլած, վեր է խոյանում և աճում հայոց կենաց ծառը, հուժկու, ամրակազմ, վեր ձգվող դեպի արև: Եվ այնտեղ, արևի ներքո, հաստատուն կանգնել է հայ ժողովրդի աննկուն հոգին արծիվ, ի ցույց աշխարհին, որ հայը կա, գոյություն ունի, նա միայն զաղթական ու պանդուխտ չէ, այլ ունի

իր հայրենիքը, բացի «Կոունկ» երգելուց, երգում է իր հուժկու, պատանի ձայնով երիտասարդ՝ պետական իր հիմներ, իր հանրապետության գովքն անելով:

Կանգնել է այժմ կոթողը ամենայն հայոց սրբավայր հավերժական Մայր Տաճարի հովանու տակ, նրա կանաչների մեջ, նրա օրհնանքի ներքո, որպես մի մատուռ, որ մարմնով չեն մտնում, այլ միայն հոգով, ուր մոմ են վառում ո՛չ թե խաչի տակ, այլ իրենց սրտերում, և անմար այդ մոմերը տանում հեռու և մոտիկ տեղեր, տալիս ուրիշներին, իրենց հուշից, իրենց հույզից ու լույսի հույսով լցնում ամեն մի հանդիպած հայի սիրտը, լինի նա էջմիածնեցի թե Երևանցի, եկած լինի նա հեռավոր. Կալիֆոռնիայից, թե Բեյրութից:

Եվ իմ հիշած բազում ձեռքերը հավաքվում են, իրար ձուլվում, դառնում մեր այսօրվա կենդանի փորագրողների ամուր ձեռքերը, ստանում կերպարանք մեր սքանչելի վարպետներ Հրաչիկ Ստեփանյանի, նրա ընկեր Սողոմոն Դուզդարանյանի, արծիվ փորագրող Սարգիս Գրիգորյանի, որի կոփած արծիվը իմ մտերիմ ընկերոջ՝ քանդակագործ Արա Հարությունյանի, նրա շնորհիվ ու բարի շունչի արդյունքն է, կոփված այս հուշարձանի վրա: Կանգնած է հայոց սուգի և կենսունակության հուշարձանը Ս. էջմիածնի բակում, նայելով մեկ Մայր Տաճարին և հեռավոր Արարատին, այս երկու վեհ զազաթներին, և շրջապատված միշտ ստեղծարար, միշտ պայքարող, միշտ կենսասեր հայոց ժողովրդով:

